

УДК 780.03(477.43/44)"18/19"(09)
UDC 780.03(477.43/44)"18/19"(09)

РОСІНА ГУЦАЛ,
кандидат мистецтвознавства, доцент
(Україна, Хмельницький, Хмельницька
гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)
ROSINA HUTSAL,
Candidate of Art Criticism, Associate Professor
(Ukraine, Khmelnytskyi,
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,
Proskuriivskoho Pidpillia Str., 139)
ID ORCID 0000-0002-9343-9690

Особливості розвитку музичної культури Поділля XIX – початку XX століть Features of Development of Musical Culture of Podillia Region of the 19th - Early 20th Centuries

Анотація. На основі аналізу джерел мистецького і культурологічного спрямування висвітлено особливі напрями розвитку музичної культури Центрального Поділля, а саме: сучасної Хмельницької області, у XIX – напочатку XX ст. під впливом поліетнічного населення краю. Питання музичної культури окремих музичних регіонів вже не раз поставало у поважних наукових дослідженнях, та історія музичної культури Поділля, а саме Хмельниччини, ще недостатньо вивчена і вимагає детального ознайомлення. Тому в центрі уваги дослідження – вплив поліетнічної культури населення краю, яка склалась протягом багатьох віків, і визначила активну взаємодію автохтонної культурної традиції українців із польськими та єврейськими напливовими елементами. На підставі аналізу наукових джерел окреслюється співіснування національних громад на Поділлі. Позначається вплив польських та єврейських мистецьких традицій на формування музичної культури регіону та описується зворотня дія взаємопроникнення української фольклорної традиції на творчий спадок композиторів Європи і Росії.

Ключові слова: Поділля, Хмельниччина, музична культура, мистецтво, фольклор, поліетнічність.

Summary. On the basis of the analysis of sources of artistic and cultural orientation, special directions of development of musical culture of the central Podillia region, namely the modern Khmelnytskyi region, in the 19th - the beginning of the 20th century have been revealed under the influence of the multi-ethnic population of the region. The question of musical culture of particular musical regions has repeatedly been raised in the serious scientific researches, and the history of musical culture of Podillia region, namely Khmelnytskyi region, is still insufficiently studied and requires detailed acquaintance. Therefore, the focus of the study is the influence of the multi-ethnic culture of the population of the region, which has developed over many centuries, and determined the active interaction of the autochthonous cultural tradition of Ukrainians with Polish and Jewish influxes. Based on the analysis of scientific sources, the coexistence of national communities in Podillia region has been outlined. The influence of Polish and Jewish artistic traditions on the formation of the musical culture of the region has been marked and the reverse effect of the interpenetration of the Ukrainian folklore tradition on the creative heritage of the composers of Europe and Russia has been described.

Key Words: Podillia region, Khmelnytskyi region, musical culture, art, folklore, poly-ethnicity.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У зв'язку з новітніми тенденціями культурології, спрямованими на якомога більш коректне висвітлення специфічних імпульсів та неповторних художніх результатів національної музичної спадщини, у наукових колах все більший інтерес викликають питання, пов'язані з дослідженням регіонального культурно-мистецького руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Питання музичної культури окремих музичних регіонів вже не раз поставало у поважних дослідженнях, зокрема західноукраїнську музичну культуру як особливе явище розглядали М.Загайкевич, С.Павлишин, Й.Волинський, М.Білинська, Л.Яросевич, Л.Кияновська. П.Шиманський і Л.Ігнатова розбирали особливості перебігу музично-історичного процесу на Волині. Музична культура Слобожанщини і Наддніпрянщини стала об'єктом досліджень І.Герасимової, О.Смолиної, М.Ржевської, Житомирщини – П.Даценка, Катеринославщини – В.Мітлицької, Полтавщини – А.Литвиненко, Сумщини – Г.Локощенко, Південних районів України – Т.Мартинюк, Л.Узунової, С.Шукліної. Відбулись позитивні зрушення і у вивченні специфіки мистецької

спадщини Хмельниччини – одного із «серцевинних» ареалів Поділля. Фундатором тут виступив П.Слободянюк, котрий у своїй книзі «Культура Хмельниччини» одним із перших здійснив наукову систематизацію культурних надбань краю. Але історія музичної культури Поділля, а саме Хмельниччини, ще недостатньо досліджена і вимагає детального ознайомлення.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у висвітленні особливих напрямів розвитку музичної культури Центрального Поділля, а саме сучасної Хмельницької області, у XIX на початку XX ст. під впливом поліетнічного населення краю.

Виклад основного матеріалу... Хмельниччина знаходиться у центральній частині Подільського краю і представляє самобутнє потужне культурне середовище. При всіх політичних, соціальних, релігійних обставинах національну культуру, дух нації формують її кращі представники і, насамперед, діячі культури, освіти, науки. Історичний дискурс музичної культури Хмельниччини дозволяє припустити, що своєрідність соціо-політичних обставин, особливе розташування регіону, як центрального на перехресті Сходу і Заходу не лише в суто українському вимірі, але й у цілому в європейському ареалі, забезпечило низку неповторних прикмет культурного життя і його специфічних форм. Поліетнічність населення краю, яка склалась протягом багатьох віків, визначила активну взаємодію автохтонної культурної традиції українців із напливовими елементами, насамперед польськими і російськими, в меншою мірою – з вірменськими, чеськими та молдавськими. Найменш активно – аж до початку XX ст. – інтегрувалась єврейська культура, яка тривалий час існувала відособлено.

У XVII-XVIII ст. після Люблінської унії збільшилось число переселенців з Польщі, і цей процес тривав аж до початку XX ст. Таке тривале співіснування народів призвело до того, що навіть частина українців за своїм етнічним походженням стали називати себе поляками, прийняли католицьку віру, запроваджували польську мову, звичаї, побут, обрядовість. Але було в українсько-польських взаєминах чимало позитивного: подоляни мали можливість пізнавати не лише польську, але й західноєвропейську музику, живопис, літературу, фольклор, тобто культуру, яка впроваджувалася зусиллями польських діячів мистецтв.

Поряд із концертами в салонах міської аристократії значного поширення набували концерти інтелігенції (аматорів, композиторів, вчителів музики), а також зберігалася заснована ще в XVIII ст. традиція музикування в садибах і маєтках, де нерідко на кошти власників утримувались оркестри та навіть театри. Ось що згадує у своєму листі Ф. Ліст про перебування на Поділлі: «...я досить добре влаштувався тут, у Чорному Острові у графа Пжездецького, тестя нашої гарної знайомої з Немирова ... час після обіду займає гра у віст і слухання графського оркестру, на мою думку, кращого в околицях, досить добре підбраного і вмючого непогано грати кілька увертюр Россіні, Доніцетті і навіть «Вільного Стрілка» і «Оберона» (Іващук М., 1993, с. 266). Чимало представників польської шляхти мали чудові маєтки на території Поділля, в яких зберігались іноді раритетні книги і твори мистецтв, як-от: полотна Леонардо да Вінчі, Рубенса, Ван де Верфа, Рафаеля, Кранаха та інших відомих художників голландської школи (Пажимський В., 2006).

Значним позитивом також було те, що не вся польська інтелігенція сповідувала власну «вищість» і «обраність». Наприклад, такі діячі літератури і мистецтва, як представники так званої «української школи» – польські поети і письменники-українофіли, романтики: Северин Гоцинський (1803-1873), Богдан Залеський (1802-1886), Мар'ян (Маврицій) Гославський (1802-1834), Тиміш Падуря (1801-1871), історик Олександр Пжездецький, композитори, педагоги та музично-громадські діячі Антон Коціпінський, Владислав Заремба, Михайло Завадський та інші, писали свої твори на основі фольклорно-етнографічних записів, здійснених в гушці народу, правдиво відображали в оповіданнях, повістях, поемах побут, звичаї, традиції й прагнення українського населення. Вони намагались зрозуміти об'єктивні причини його боротьби за своє звільнення, проти панування польських аристократів на етнічних українських землях і, таким чином, утверджували авторитет української нації в польському середовищі, а їх описи України, її фольклору та етнографії є цінним джерелом для вивчення історії нашого народу та популяризації його культури в інонаціональному середовищі.

Знаковою подією, що вплинула на європейську та українську музичну культуру, було перебування на Поділлі в 1847 році угорського композитора і піаніста Ференца Ліста. Тут він гостював у маєтку княгині Кароліни Івановської-Вітгенштейн (Сайн-Вітгенштейн) у селищі Вороновиці (тепер Чорноострівського району Хмельницької області) і написав всесвітньо відомі твори – «Угорську рапсодію №2» та фортепіанні п'єси «Українська балада» і «Жалоба» («Скарга») на теми українських народних пісень «Ой, не ходи, Грицю», «Віють вітри, віють буйні», які увійшли до циклу «Колоски Вороновиць» (Іващук М., 1993).

Перебування на Подільській землі вплинуло на стилістику написання деяких музичних творів видатного російського композитора Ігоря Стравінського. Його приїзд на Поділля залишив певний, достатньо прикметний слід у творчості видатного митця XX ст. За визнанням самого автора, на створення балету «Петрушка» його наштотували дитячі спогади про перебування на Поділлі, а саме в Печесках, що

знаходились недалеко від селища Ярмолинці (нинішньої Хмельницької обл.). Колоритні і гомінкі ярмарки в Ярмолинцях вразили майбутнього композитора про що він згадував у своїх листах: «понад усе я насолоджувався переплясом і бачив присядку саме там: в майбутньому я використав її в балеті «Петрушка», куди увійшли також «козачок» і «тріпак» (Терещенко А.К., 1996, с.10)

Доволі великою громадою на Поділлі була єврейська, яка давним-давно заселилась на цих землях. У містах та містечках компактного проживання євреїв у Російській імперії, визначено імперським урядом з метою запобігання проникнення їх у великоруські губернії, вони становили до 1/3 населення. Чимало євреїв, які проживали в подільських містечках Меджибіж, Сатанів, Язловець, сповідували юдейство і берегли свою етнонаціональну культуру й традиції. Вони вели кагальний спосіб життя, займалися здебільшого торговельною та ремісничою справами, були орендарями, розпорядчиками панських маєтків, млинів, ставків, винокурень і навіть церков.

На початку ХХ ст. ліберальні закони Тимчасового уряду, а також прогресивна національна політика УЦР сприяли розвитку єврейської культури на українських землях. У столиці України в січні 1918 р. була створена єврейська світська благодійна та культурно-просвітницька організація «Культур-Ліга» з метою розвитку всіх сфер тогочасної культури їдишем (освіта, література і театр, мистецтво і музика). Чи не найбільшим досягненням «Культур-Ліги» було відкриття у Києві в 1918 р. Єврейського Народного університету (СНУ), що став першим єврейським навчальним закладом на теренах колишньої Російської імперії. Того ж року при Кам'янець-Подільському національному університеті було відкрито кафедру єврейської культури (Ривкіна Г. А., б.д.).

У фондах Хмельницького державного обласного архіву зберігаються документи про існування в Кам'янці-Подільському на початку ХХ ст. єврейської національної музичної організації «Кадіма» (ДАХО, арк.90), що творчо співіснувала з товариством «Просвіта», музичним товариством «Кобзарь», гуртком «ХЛІАМ» – об'єднанням художників, літераторів, артистів і музикантів (ДАХО, арк. 173), українським народним театром ім. Т. Шевченка під керівництвом М. Садовського (ДАХО, арк. 34), народною консерваторією (ДАХО, арк. 128), державним зразковим симфонічним оркестром (ДАХО, арк. 34) та українською філармонією (ДАХО, арк. 155).

Значною частиною музикантів Кам'янця-Подільського були євреї, які здобули хорошу музичну освіту в європейських навчальних закладах або, переважно, у європейських фахівців і становили значний відсоток серед оркестрантів. «Єврейські музиканти мали посади оркестрових музикантів у численних оркестрах України, викладачів приватних, громадських та державних музичних навчальних закладів, брали дедалі активнішу участь у камерних концертах, керівництві оркестрами різних типів, музичному видавництві, торгівлі тощо. Багато в чому завдячуючи кращим єврейським музикантам, музичне мистецтво України кінця ХІХ – ХХ ст. вийшло на європейський репрезентативний рівень» (Щепакін В. М., 2012, с. 280).

Подільський фольклор, мальовничі звичаї і традиції краю приваблювали багатьох музикантів, поетів, художників, дослідників. Високоосвічені професіонали як українського, так і польського походження, які отримали фундаментальну професійну і гуманітарну освіту в краї та за кордоном, такі як А. Коціпінський, В. Заремба, М. Завадський, Т. Ганицький, К. Широцький та ін., зробили великий внесок у фольклористичну, композиторську, освітню та музично-громадську сферу краю.

Антон Коціпінський упорядкував і видав у 1862 збірку «Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і Малоросії», та етнографічну розвідку «Ярмарок на Україні» (Сваричевський А., 1999). Творчість подільських композиторів, учнів та наступників А. Коціпінського – В. Заремби і М. Завадського переважно зосереджена на жанрах фортепіанної і камерно-вокальної музики.

З ініціативи Тадея Ганицького на Поділлі в Кам'янці-Подільському була відкрита перша міська музична школа, що стало осередком професійної музичної освіти. Хоча в інших освітніх закладах, наприклад в чоловічій гімназії та технічному училищі, за навчальними планами проводилось навчання гри на музичних інструментах та засвоєння музичної грамоти, а в духовній семінарії готували регентів церковних хорів, однак існувала потреба в музичній школі з викладачами-професіоналами, де б могли навчатись діти незаможних родин.

Кость Широцький досліджував мистецтво, культуру, історію, фольклор, звичаї, побут населення України і, зокрема, Подільського краю, як важливого і своєрідного регіону. Внаслідок тривалих студій вчений опублікував понад 140 фольклористичних та літературознавчих, культурологічних праць, серед яких важливе наукове значення мають «Подольские колядки и щедрилки» (1908), «Церковні стародруки» (1918) та інші (Слободянюк П. Я., 1995).

Отже, можна зробити висновок, що Хмельниччина – це багатонаціональний, багатовекторний в етнокультурному відношенні регіон України, культурна традиція якого формувалась не лише на духовно-культурних надбаннях автохтонного українського народу, але й природно увібрала в себе елементи культурних традицій польського, російського, єврейського, молдавського, вірменського середовища. Спілкування представників різних етнічних громад на території краю відбувалось не

завжди виключно позитивно, проте у цілому, безперечно було плідним для всіх мешканців краю. З одного боку, вони нерідко утворювали змішані родини, співпрацювали в різних галузях, тож і природно взаємодіяли у мистецьких та просвітницьких формах діяльності, що часто були зумовлені економічною співпрацею. З іншого боку, кожна нація намагалась зберегти неповторність духовних традицій, плекала свої звичаї.

Як вказує професор Л. Кияновська щодо особливостей регіонального розвитку Галичини, і що цілком слушно можна застосувати також для Поділля: «у духовному розвитку краю природно співіснували дві різноспрямовані тенденції художнього розвитку кожної з націй, проживаючих на території краю: *доцентрова*, як така, що спрямована була на ствердження неповторних, сутнісних сторін національної ментальності у професійному мистецтві, мала важливе громадсько-патріотичне значення, сприяла розвиткові самосвідомості кожної з націй; *відцентрова*, в котрій об'єднувались і розмаїті впливи сусідніх культур, і нові загальноєвропейські стиліові віяння, що тяжіла до подолання національної обмеженості і до синтезу культур, до трансформації нових художніх віянь.

Розвиток цих тенденцій відбувався доволі неоднорідно, адже в історії краю періоди бурхливого піднесення і значних художніх здобутків змінювались добою «провінціалізації», духовної стагнації і розчарування у колишніх ідеалах. По-різному взаємодіяли і провідні національні культури – в окремі десятиріччя вони майже не дотикались, в інші ж виявляли дивовижні співпадіння естетичних устремлінь і певний «паралелізм» мистецьких здобутків, репрезентували тісну співпрацю діячів культури, які належали до різних національностей» (Кияновська Л.О., 2000, с.15).

Висновки... Таким чином, слід відзначити, що Центральне Поділля виділяється серед своєрідних за культурними традиціями і багатих на мистецькі здобутки інших регіонів України самобутніми традиціями і сформувався особливим чином в результаті особливостей історичного розвитку. Знаходячись на перехресті між Сходом і Заходом, Поділля, як і інші етнічні краї, а саме: Галичина, Закарпаття та Буковина, акумулювало в своєму розвитку розмаїті національні та релігійні традиції, котрі часом переплітались, синтезувались між собою, іноді ж розвивались у гострому протистоянні, утверджуючи власну неповторність.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Державний архів Хмельницької області Р.1515, Оп.1, Спр.9. / Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti R. 1515, Op.1, Spr.9. [in Ukrainian].
2. Івашук, М. (1993). Ференц Ліст – гість Поділля. *Культура Поділля: історія і сучасність*. Матеріали другої наук.-практ. конф., присвяченої 500-річчю Хмельницького. Хмельницький: Поділля. 266-267. / Ivashchuk, M. (1993). Ferents List – hist' Podillia. *Kultura Podillia: istoriia i suchasnist* [Podillia culture: history and modernity]. Materialy druhoi nauk.-prakt. konf., prysviachenoi 500-richchiu m. Khmelnytskoho. Khmelnyts'kyi: Podillia. 266-267 [in Ukrainian].
3. Кияновська, Л. О. (2000). *Еволюція галицької музичної культури XIX-XX ст.* Тернопіль: Астон. / Kyianovska, L. O. (2000). *Evoliutsiia halyskoi muzychnoi kultury XIX-XX st.* [Evolution of Galician Musical Culture of the 19th – 20th Centuries]. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
4. Пажимський, В. (2006). *Маєтки Хмельниччини XVIII – XIX ст.ст.* Самчики-Хмельницький: Дивокрай. / Pazymskyi, V. (2006). *Maietky Khmelnychchyny XVIII– XIX st.st.* [Estates of Khmelnytskyi Region of 18th – 19th Centuries]. Samchyky-Khmelnytskyi: Dyvokrai [in Ukrainian].
5. Ривкіна, Г. А. (б.д.). Євреї в час революційних перетворень (1917 – 1919). Взято з <http://www.nbu.gov.ua/node/3906> (дата звернення 24.11.2019) / Ryvkina, H. A. (b.d.). *Yevrei v chas revoliutsiinykh peretvoren* (1917 – 1919). Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/node/3906> (lass accessed 24.11.2019) [in Ukrainian].
6. Сваричевський, А. (1999). Музикознавець і фольклорист А.Г.Коціпінський. *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки*. Матеріали міжнар. наук. конф. 555-559. Хмельницький: Поділля. / Svarychevskiy, A. (1999). *Muzykoznavets i folkloryst A.H. Kotsipinskyi. Poliaky na Khmelnychchyni: pohliad kriz viky.* [Poles in Khmelnytskyi: A Look Through the Ages]. Materialy mizhnar. nauk. konf. 555-559. Khmelnytskyi: Podillia [in Ukrainian].
7. Слободянюк, П. Я. (1995). *Культура Хмельниччини*. Хмельницький: Поділля. / Slobodianiuk, P. Ya. (1995). *Kultura Khmelnychchyny* [Culture of Khmelnytsky region]. Khmelnytskyi: Podillia [in Ukrainian].
8. Терещенко, А. К. (1996). Стравінський та Україна. *Повернуті імена*. Матеріали міжнар. наук. конф. 8-15. Київ: Абрис. / Tereshchenko, A. K. (1996). *Stravinskyi ta Ukraina. Povernuti imena* [Names returned]. Materialy mizhnar. nauk. konf. 8-15. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
9. Щепакін, В. М. (2012). Музиканти єврейського походження в музичній культурі України XIX – початку XX ст. В. М. Шейко (Ред.), *Культура України*. Вип. 38, 275-286. Харків: ХДАК. / Shcherakin, V. M. (2012). *Muzykanty yevreiskoho pokhodzhennia v muzychnii kulturi Ukrainy XIX – pochatku XX st.*

[Musicians of Jewish Origin in the Musical Culture of Ukraine in the 19th - early 20th Centuries] V. M. Sheiko (Red.), *Kultura Ukrainy*. Vol. 38, 275-286. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].

УДК 371.21-029:9«312»

UDC371.21-029:9«312»

НАТАЛІЯ ІЛІНІЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, Хмельницький, Хмельницька
гуманітарно-педагогічна академія, вул.
Проскурівського підпілля, 139)

NATALIA ILINITSKA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor
(Ukraine, Khmelnytsky, Khmelnytsky Humanitarian
Pedagogical Academy
Proskurivskoho Pidpillia str., 139)
ID ORCID 0000-0001-8659-7781

Диференціація освіти: історія та сучасність **Differentiation of Education: History and Nowadays**

Анотація. У статті розглянуто питання диференціації освіти з огляду на ретроспективний філософський аналіз. Висвітлено питання диференціації в освіті з античності до початку XXI ст. Актуальність статті зумовлена необхідністю обґрунтування філософських підходів до питання диференціації в освіті; потребою в історично-філософському аналізі надбань світової педагогічної літератури та використання досвіду західних країн; посиленням уваги до диференційованого підходу, до індивідуально-особистісних потреб учнів (студентів). Метою та завданням статті є дослідити стан питання диференціації в педагогічній теорії, прослідкувати еволюцію розвитку понять «диференціація», «індивідуальність», визначити ступінь її розробленості.

У цілому, теоретичний аналіз історико-філософської літератури з питань диференціації в освіті показав, що вже філософів античності та епохи Відродження цікавили питання вікової диференціації, ідеї природовідповідності та індивідуальних особливостей учнів, які продовжують розвиватись у німецькій класичній школі та в працях українських філософів XVIII ст. У XIX ст. філософи розробляють індивідуалістичне вчення про людину та різні типи особистості на основі диференціації виховання. Розвиток європейської і вітчизняної філософії, особливо у XX ст., показує, що в ній зростає обсяг антропологічної проблематики, а людина розглядається в індивідуальному вимірі. На початку XXI ст. посилилась диференціація в соціальній системі, яка впливає на освіту. Людина була і залишається однією з наріжних проблем філософії. Автор дослідив стан питання диференціації в педагогічній теорії, висвітлив еволюцію розвитку понять «диференціація», «індивідуальність».

Ключові слова: філософсько-історичний аналіз, диференціація в освіті, індивідуалізація, сучасна філософія

Summary. The article deals with the question of the differentiation of education in view of the retrospective philosophical analysis. The questions of differentiation in education from antiquity up to the beginning of the XXI century are covered. The topicality of the question is caused by the necessity of reasoning of philosophical approaches to the question of differentiation in education; the need for a historical and philosophical analysis of the achievements of world pedagogical literature and the use of the experience of Western countries; increasing attention to the differentiated approach, to the individual-personal needs of pupils (students). The purpose and tasks of the article are to investigate the state of the issue of differentiation in pedagogical theory, to follow the evolution of the concepts of «differentiation», «individuality», to determine the degree of its development. To solve the problem of the article and reveal the aim, we used the following methods: theoretical analysis, synthesis and synthesis in the study of scientific literature in the field of philosophy and pedagogy; studying and generalizing the experience of philosophers of different ages with the use of differentiation in education.

According to the research, the theoretical analysis of historical and philosophical literature on the questions of differentiation in education showed that the philosophers of antiquity and the Renaissance had been already interested in the issue of age differentiation, the idea of natural correspondence and individual